

Resource Wende Conferentie

28 en 29 oktober 2021, Tropenmuseum Amsterdam

Kees van der Kooi

Ladies and gentlemen, dear colleagues,

In our discussion on resources like water, air, minerals and precious metals - lithium, coltrion – again and again we are faced with a more basic question: What belongs to whom? Who has access to it? Whose property is it? The French Revolution established the right to property in the Declaration des droits de l'homme et du citoyen of 1789 as a 'droit inviolable et sacré'. By doing so the notion of private property has been determined from the point of view of the individual. Whereas the wish to get rid of every human and divine hierarchy of the old society was audible in the cry of égalité, private property took on the brilliance of the sacred and untouchable. From now on, private property, i.e. ownership in the hands of private persons, was the starting point to look at the world. Moreover, the concept of ownership itself was fundamentally deepened and absolutized. From then on, ownership meant the full enjoyment of a good even into the right of destruction of that good. As is clear in *Laudato Si* this principle is now in need of a revision.

The Revolution was a break with the way previous generations and thinkers had dealt with property. The assumption that formed the starting point in the tradition of the Middle Ages and into the early modern period was that the world as a whole was given to humanity. Within that communal framework, private ownership is rather a regulation or concession that does not speak for itself and requires separate argumentation. At most, there is *a right of use* and not an absolute right.

It is against this background that we want to present to you three criteria that should be taken into account in every of the sessions.

The first criterium is justice.

The problem we face is that the access to resources, water, a healthy climate, good food, medical care, but also minerals and precious metals are out of balance. The great divide between rich and poor is very manifest. The rich have the financial resources and the knowledge to get access to those resources, to process the materials and make it to a deliverable product. They have the profit and do often not suffer from the ecological price that has to be paid. The price of climate change is at most felt in the countries around the equator. I can only refer to it very briefly now. Anyway, the question of and a honest search for justice and division of goods should be part of our agenda. From a theological point of view, we belong together as humans, we are one family of people created in the image of God. The world with all its riches is given as a whole to humanity. That relativizes the absolute claim on property, even for those who have invested in mining and production.

Criterium two: Planet –people –profit.

As said, the French revolution established a view on the world from an anthropological point of view. To what extent is this anthropological perspective still dominant, also in the documents of a Resource Wende? We as humans need the resources to continue our life, we need lithium for our

batteries, we foresee a lack of materials. The order that was presented by Unilever some years ago and that was revolutionary in those days should therefore be reversed: Instead of People, planet-profit, the new order should be planet-people-profit.

The reason is clear. We cannot continue to use the world, the animals, the seas, the air, even not the interstellar space as just a usable object, that can be confiscated. We live in a shared habitat, in a house where relationality and mutual dependence is basic. We are participants in a wider whole and we should be aware that we are dependent on other forms of life. We are not the first. It is this aspect, we are not the first that is prominent in the scriptures of the Old and New Testament. The human being is not the centre, is not the source of life itself. In Genesis 1 the creation is told as a kind of poem. Light was created in the first place and after that plants, birds, fishes and land animals are created. And only then, and not earlier the human being enters the stage. That means that this exclusivist anthropological perspective is theologically not defensible. We are part of creation, we are not creator ourselves. The human being is second and becoming human means that we know about boundaries, about otherness, that we have to respect and to love. Therefore we propose to you the order of planet, people, profit as a criterion to be considered in each session

Criterion three: condition of circularity.

The problem we face more and more in using resources for our products is waste. What to do with it. How to get rid of it. What to do with my old shoes when they are worn out, what to do with my old cell phone. Do we have already a solution for all the solar panels when they are at the end of their life-span is over? Is there already a solution. What to do with the batteries in your electric car when it no longer works? The principle at stake here is that property includes responsibility. And let me be clear, it is not a responsible way to transport our waste to Africa, even when we pay for it. That is only a confirmation of the great divide between rich and poor.

So what to do? *Reduce, reuse and recirculate*. For many resources we use we can advise: *reduce*, like meat or oil, for others it may apply to say, *reuse*, maybe for batteries, but for every product the challenge is: recirculate, not as down circularity, but as a real or full circularity. Therefore: Waste is a design failure. Only if real circularity is included in the design, the design is satisfying.

Atelier: wat is van wie?

Kees van der Kooi

Wat is van de mens, wat van de dieren, de overtrekkende ganzen, en speelt God als Schepper van dit vreemd en schitterend heelal daarin een rol? We zijn gewend om vanuit de mens en diens behoeften te denken en te voelen. Dat moet anders. *De eerste en fundamentele theologische notie is dat de wereld van God is. Daaruit volgt dat de mens geen absoluut eigendomsrecht heeft en dat hij in het geheel van het werk Gods ontvanger is en participant.* Deze eerste notie is de meest basale en de noemer voor de laatste drie: kwetsbaarheid, coöperatie en vrijwillige zelfbeperking ten gunste van de ander. De notie van eigendom is echter de meest fundamentele en daarom besteed ik daaraan de meeste aandacht.

Planet, people, profit

Vanuit deze eerste fundamentele theologische notie kom ik tot een kritiek op het heersende antropocentrisme. Wat opvalt in de agenda van wat we nu de 'Resourcewende' noemen is dat het in de bolletjes die de onderwerpen van de ateliers benoemen het woord schaarste centraal staat. Wat opvalt is dat met het woord schaarste vanuit de menselijke behoefte wordt geredeneerd. Dat is een antropocentrisch perspectief. *Wij* zijn het die op zoek gaan naar stoffen, grondstoffen en die trachten te verwerven voor menselijke behoeften. Dat is een beweging van tot zich nemen, in gebruik neming, waarbij de mens voorop gaat. En de rijke landen staan vooraan. De opwarming van de aarde, het gebrek aan water, of aan gezonde lucht en een leefbare temperatuur heeft de samenleving, of een deel van die samenleving ervan bewust gemaakt dat in die centrale positie van de moderne mens en zijn gebruik van de aarde, lucht en goederen iets grondig is misgegaan en er een correctie nodig is, sterker nog een omkering van perspectief. En daarbij betalen vele armen de grootste prijs. Die kloof tussen rijk en arme is met die eigendomsvraag diep verweven. Misschien moet de volgorde wel niet meer zijn people, planet, profit, maar planet, people, profit. Dat betekent een grondige kritiek op het begrip van particulier eigendom, zoals zich dat in de moderne tijd heeft ontwikkeld.

De nadruk op en vanzelfsprekendheid van particulier eigendom is relatief nieuw. De Franse Revolutie vormt een breuk met hoe voorgaande generaties en denkers met eigendom zijn omgegaan. De veronderstelling die in de traditie van de Middeleeuwen en nog tot in de vroegmoderne tijd het uitgangspunt vormde was dat de wereld als geheel aan de mensheid is gegeven. Particulier eigendom geldt binnen dat communale kader eerder als een regeling of *concessie* die niet vanzelf spreekt en aparte argumentatie behoeft. Er is hoogstens sprake van gebruiksrecht en geen absoluut recht.

Voorbeeld van verdediging van particulier eigendom: John Locke

De fundering die Locke geeft aan particulier eigendom is nog steeds zeer de moeite waard. Hij citeert direct aan het begin van zijn verhandeling psalm 115:16: 'De aarde is door God aan de mensen gegeven.' In de volgende regels stelt hij dat als een mens eenmaal geboren is hij het recht heeft te overleven en zodoende het recht heeft op voedsel en drank. Het recht tot het nemen van voedsel en drank ten behoeve van instandhouding van eigen leven is een recht dat voortkomt uit het bestaan zelf: de drang tot lijfsbehoud.

Het recht van eigendom betreft dus allereerst de eigen persoon en lichamelijkeheid. De noodzaak tot instandhouding van de eigen persoon betekent dat er genomen mag worden van wat de schepping

biedt. Eigendom van eigen lichaam betekent vervolgens ook bij Locke dat het werk van zijn handen, zijn arbeid, van hem is. Eigendom ontstaat als gevolg van productieve arbeid. Als iemand in een stuk woeste grond een stuk land ompit, dat bebouwt om de vruchten ervan te plukken dan mag hij dat als zijn eigendom beschouwen.¹ Eigendom is dus vermenging van productieve arbeid met grondstof. Maar hoe zit het dan met afval. Is dat niet meer van ons? Hebben we daar geen verantwoordelijkheid voor? Daarom Waste als een ontwerpfout.

Ik sta hier even bij stil, omdat we bij Locke een fundamentele eigenschap van eigendom tegenkomen. Eigendom staat nooit op zichzelf. Het is altijd functie van iets anders. Bij Thomas, Hugo de Groot en Locke ligt aan de basis dat eigendom een functie is van lijfsbehoud, instandhouding en voortgang van leven. Dat lijkt me centraal

Relativering en relatering van eigendomsrecht in de bijbel

Samen met het natuurrecht vormen de bijbelse noties bij deze stemmen uit de traditie een omvattend kader om over eigendom te denken. De wereld en haar goederen zijn gemeenschappelijk aan de mensheid gegeven, in bruikleen. Een absoluut eigendomsrecht voor ons mensen bestaat niet. Alles wat er is aan land, dieren en vruchten, aan tijd biedt hoogstens ruimte aan een recht tot tijdelijk gebruik. De schepping, de bomen, de bergen, de dieren bezitten in de bijbel een eigen subjectiviteit. Wie de eigenaar is, is geen vraag. In Psalm 24 is dat reden tot lofprijzing: 'Van de Heer is de aarde en alles wat daar leeft, de wereld en wie haar bewonen, hij heeft haar op de zeeën gegrondvest, op de stromen heeft hij haar verankerd.' Het is gezien dit theocentrisch perspectief niet te verdedigen om te zeggen dat de schepping om de mens draait. Dat is veel te antropocentrisch gedacht en gaat voorbij aan het gegeven dat in de Schrift aan de schepping, planten, dieren, de aarde een eigen subjectiviteit wordt toegekend. Ik kom daar straks nog op terug bij de theologische notie van coöperatie.

De notie van dankbaarheid over onze leefwereld als geschenk vinden we op allerlei manier terug, niet alleen in het gebruik van de wereld in ruimtelijke zin, maar ook in de tijdsindeling in zeven week, sabbatsjaar en jubeljaar. Herstel van eigendomsverhoudingen. De rijke heeft een verantwoordelijkheid, staat in de schuld bij de arme.

Kwetsbaarheid, coöperatie en vrijwillige zelfbeperking

In het voorgaande heb ik geprobeerd om een theologische herbezinning op het begrip eigendom te geven. Theologisch geldt dat de wereld van God is, en in dat geheel hebben wij de plek van ontvangers en participanten. Ik werk dat nog kort uit in drie theologische noties, die van belang zijn mee te nemen in het streven naar duurzaamheid, te weten *kwetsbaarheid, coöperatie en vrijwillige zelfbeperking*.

Kwetsbaarheid

We leven in een *kwetsbare* wereld, waarin de dingen stuk kunnen. Kwetsbaarheid is een belangrijke theologische notie die we moeten meenemen in het streven naar duurzaamheid, naar een verantwoorde omgang met onze wereld. Die wereld, ons gezamenlijk huis of oikos is goed in de zin van bruikbaar, goed voor het verbond van God en de mens. Tegelijkertijd is ze kwetsbaar. Deze schepping wordt gekenmerkt door een kwetsbaarheid die ingebakken zit. Er zijn in de schepping die God gemaakt heeft systemische imperfecties. Deze wereld is zo gemaakt dat we leven ten koste van

¹ So, when he takes something from the state that nature has provided and let it in, he mixes his labour with it. Thus joining to it something that is his own; and in that way he makes his property. " 5.27.

ander leven. Zelfs de veganist ontkomt er niet aan. Alle utopische dromen over een volmaakte wereld leiden tot dictatuur van het volmaakte. In de notie van afval/uitstoot wordt die kwetsbaarheid heel concreet. Daar kunnen we ons niet distantiëren.

Coöperatie

De kritiek op het antropocentrisme vloeit voort uit een element dat in de bijbel pregnant naar voren komt, namelijk medewerking, Coöperatie. samenwerking vinden we al voordat er sprake is van de mens in de natuurlijke wereld, bij alles wat meewerkt naar zijn aard: zaadvormende planten en allerlei bomen die vrucht dragen met zaad erin. Bomen, velden, dieren als subject, als actoren.

Een onmiddellijk gevolg van deze erkenning van de subjectiviteit van andere actoren is dat we deze subjectiviteit ook een juridische basis zouden moeten geven. Een elementair gegeven in de erkenning dat de non-humane wereld eigendomsrechten heeft, is het besef dat deze wereld niet enkel object kan zijn van de mens en mag gereduceerd worden tot gebruiksding. Er is verschil in contractanten, maar dat staat niet de erkenning van natuurlijke gegevens als partij met rechten in de weg. Als we dat doen, uitkleden tot het bod, volle dominantie uitoefenen tot vernietiging toe, dan doen we alsof de dieren, de koeien, de varkens en de varens enkel object zijn, of hoogstens bloot eigendom kan worden toegekend, een subject dat gestript kan worden van alle bruikbare elementen.² Ik kom via de theologie dus nog een keer terug bij het begrip eigendom en bij de vraag of dieren ook eigendomsrechten hebben. Het antwoord daarop is dus ja.

Theologisch geldt in elk geval: God schakelt in naar zijn aard: Dat blijft niet beperkt tot Genesis. Het verhaal van de bijbel is het verhaal van God die een relatie zoekt, wederzijdsheid. We noemen dat verbond. Ik zal u tot een God zijn en u zult mij tot een volk zijn. Inschakeling in een project ten leven. En laat ik heel snel doorlopen naar de figuur van Maria.

Vrijwillige zelfbeperking

Het samen leven in het huis van de schepping op weg naar de voleinding betekent in onze keuzes ook *vrijwillige zelfbeperking ten gunste van de ander*. Dat laatste is een onderscheidend kenmerk van de Geest van Christus, de Geest van leven, in tegenstelling tot een geest van usurpatie, waarin handhaving van het zelf ten koste van ander leidend principe is. De vrijwillige zelfbeperking ten gunste van de ander leest de christelijke theologie af aan het leven van Jezus. Vrijwillige zelfbeperking met het oog leefbaarheid voor volgende generaties vereist moed, politieke moed, initiatief van gemeenschappen, persoonlijke moed. Her en der besluiten mensen en gemeenschappen tot vrijwillige zelfbeperking, tot enige ascese dus. voorbeelden van vrijwillige zelfbeperking: vakantie dichtbij houden, vlieggedrag drastisch beperken. Kerosine belasten, en weer een CO2 krediet geven dat hoe dan ook neutraal moet worden)(Laudato si

² Bij bloot eigendom is er alleen sprake van formeel eigenaarschap, zonder dat dit recht geeft op gebruik van het eigendom. Vergelijk het met een erfenis, waarin kinderen wel een kindsdeel is toekend, maar het vruchtgebruik aan de langstlevende toevalt. Volgens Nederlands recht mag de langstlevende de gehele erfenis verbruiken. Er is alleen sprake van bloot eigendom.